

Van hereeniging of terugkeering zou geen sprake zijn¹

De ontwikkeling van een afgescheiden kerkbewustzijn in de Christelijke Afgescheiden Gemeenten in de jaren 1860

*Heeft onze kerk voortdurend een raison d'être van bestaan?
En mijn antwoord, mijn bepaald antwoord is bevestigend.²*

Inleiding

De jaren 1860 vormden een turbulente periode in de protestantse kerkgeschiedenis van Nederland, waarin de verhoudingen tussen de diverse godsdienstige richtingen binnen en buiten de Hervormde Kerk steeds meer op scherp kwamen te staan. Tot de jaren '60 was de moderne theologie vooral een academische en persoonlijke aangelegenheid. Maar naarmate moderne predikanten zich meer openlijk in het kerkelijke en publieke domein manifesteerden kwam de vraag centraal te staan of modernen nog wel recht hadden op een plek binnen de Hervormde Kerkelijke organisatie. Dat werd niet alleen door de confessionele en ethische richting betwist, maar ook de moderne theologen zelf waren onderling verdeeld over de vraag of ze nog langer lid mochten blijven van de Hervormde Kerk.³ De godsdienstige verdeeldheid binnen de Hervormde Kerk kreeg zo in de jaren 1860 een duidelijke organisatorische spits. Niet alleen door de verdeeldheid binnen de Hervormde Kerk kwam de vraag centraal te staan of en hoe de godsdienstige richtingen het beste georganiseerd konden worden. Steeds meer mensen organiseerden zich buiten de kerk om in verenigingen en organisaties met een godsdienstig doel en een eigen identiteit. Hoe goed de intenties ook waren, sommigen stelden dat zij door de 'onkerkelijkheid' ervan de kerk meer kwaad dan goed deden.⁴

In deze context werd door diverse auteurs van verschillende richting aangedrongen op *kerkbewustzijn* van de gelovigen.⁵ Individuen en gemeenten moesten zich bewust worden wat het betekende te behoren tot een kerkgenootschap met een specifieke geschiedenis, traditie en leer, waaraan ze zich door lidmaatschap gecommitteerd hadden. *Kerkbewustzijn* noopte tot een heldere

¹ Hel. de Cock, 'Iets naar aanleiding van art. 23', in: *De Bazuin. Stemmen uit de Christelijke Afg. Geref. Kerk in Nederland* (24 mei 1867).

² Hel. de Cock, 'Fragment uit eene redevoering', in: *De Getuigenis* dl. 2 (Kampen 1870) 191-202, aldaar 201.

³ Vergelijk bijvoorbeeld A. Pierson, *Aan zijne laatste gemeente* (Arnhem 1865). Rondom Piersons keuze de kerk te verlaten ontspon zich een breedvoerige discussie.

⁴ J.A. Wormser, *De onkerkelijke rigting die zich bij vele geloovigen openbaart* (Amsterdam 1864); Hel. de Cock, *Is de Afscheiding te rechtvaardigen?* (Amsterdam 1866).